

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-27>

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

FEATURES OF THE MODERN STRUCTURE OF BANKING SYSTEMS OF UKRAINE

Гатаулліна Ельміра Іреківна

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0082-4627>

Клименко Марина Андріївна

студентка,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5880-5106>

Gataullina Elmira, Klymenko Marina

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
State University of Trade and Economics

У статті досліджуються характеристики банківської системи України на сучасному етапі, що викликані різними економічними обставинами. Аналіз стану та перспектив банківської системи у державі свідчить про те, що вона є важливою частиною фінансово-кредитної системи країни та має вплив на соціальні та економічні процеси не лише окремих регіонів, а й держави в цілому. Завдяки стрімкому розвитку українських банків була закладена основа повноцінних ринкових відносин, що пов'язані з рухом грошових коштів, без яких функціонування ринкового господарств неможливо. Активні інтеграційні процеси постійно вносять корективи у структуру взаємовідносин банків. Тож структура банківської системи у державі є віддзеркаленням її розвитку, адже якщо система не повноцінно виконує покладені на неї завдання та функції, то однією з найважливіших причин варто називати неефективну її структуру.

Ключові слова: банківська система, банки, грошові кошти, структура банківської системи, фінансово-кредитна система.

The article examines the characteristics of the banking system of Ukraine at the present stage, caused by various economic circumstances. Analysis of the state and prospects of the banking system in the country shows that it is an important part of the financial and credit system of the country and has an impact on social and economic processes not only in individual regions but also in the state as a whole. Thanks to the rapid development of Ukrainian banks, the foundation of full-fledged market relations has been laid, which are associated with the movement of money, without which the functioning of market economies is impossible. Active integration processes are constantly making adjustments to the structuring of bank relations. Therefore, the structure of the banking system in the state is a reflection of its development, because if the system does not fully perform its tasks and functions, then one of the most important reasons is its inefficient structure. Considering this issue from a practical point of view, we are convinced that one of the conditions for the functioning of banks and their interaction with customers is the inclusion of the bank in the banking system, as bank customers have the right to open accounts not only to save and accumulate money, and in order to ensure their economic activity and their own needs in any bank of Ukraine, while being able to settle with an unlimited number of recipients. Thus, entering into a contractual relationship with any bank, the client theoretically has the opportunity to count on interaction with the entire banking system. Priorities for the development of the banking system do not correspond to the realities of the economic situation in the country. The banking system of Ukraine is characterized by constant changes that are reflected in fluctuations in its main financial indicators. At the present stage, the banking system of Ukraine is in the process of development and needs further improvement, and its reliable, stable and effective functioning is the basis of Ukraine's economic success, one of the key elements of further economic growth.

Keywords: banking system of Ukraine, banks, structure of the banking system, bank customers, money, economic activity.

Постановка проблеми. Банківська система України працює в умовах постійних трансформацій на ринковому середовищі, що вимагає високих стандартів до забезпечення та підтримки їх фінансової стійкості, ретельного вибору ефективного вкладення фінансових ресурсів, оцінювання та контролювання ризиків. На сьогоднішній день банківська система не здатна виконувати своє основне завдання, а саме фінансування та кредитування реального сектору економіки. Це пов'язано з постійними змінами, що відбуваються у структурі та складі цієї системи, що, в свою чергу, здійснює регулярний вплив на основні фінансові показники. Так завдяки програмі реформ оздоровлення банківської системи, запропонованої Національним банком України, відбулося значне зменшення кількості банків та радикальні зміни у функціонуванні найбільш важливих системних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей структури банківської системи України та шляхи покращення її слабких сторін висвітлені у наукових роботах таких вітчизняних вчених-економістів, як В. Міщенко, М. Савлук, О. Вовчак, М. Крупка, О. Лаврушин, І. Боднар, О. Колодізев, О. Барановський, О. Кіреєв та інших. Не дивлячись на значний інтерес зі сторони економістів, питання вдосконалення ефективної структуризації банківської системи потребує більшого дослідження та висвітлення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Конкуренція, концентрація та централізація банківського капіталу, активізація глобалізаційних процесів, стрімкий розвиток інформаційних технологій призводять до ускладнення банківської діяльності в Україні, що вимагає дослідження оптимальної структури банківської системи. Таким чином, необхідно здійснити аналіз структури банківської системи, що вже існує в Україні. Основні критерії, що вказують на результативність структури банківської системи, представлені кількістю банківських установ, організаційно-правовою формою господарювання, раціональністю їх розміщення за територією держави, рівнем капіталізації, обсягом активних та пасивних операцій та іншим. Тож не дивлячись на велику кількість існуючих наукових робіт на досліджувану тему, деякі питання, пов'язані з аналізуванням її сучасної структури, залишаються нерозкритими. Отже, дослідження особливостей структури банківської системи в Україні є актуальним та потребує всебічного розкриття.

Формулювання цілей статті. Предметом даної статті є визначення особливостей вітчиз-

няної банківської системи. Основними завданнями даної статті є дослідження сутності та структури банківської системи в Україні, а також визначення шляхів покращення та оптимізації наявних банківських ресурсів для ефективної структуризації дворівневої банківської системи.

Виклад основного матеріалу. Банківська система в Україні має дворівневу структуру, де верхнім рівнем є Національний банк України, що є головним банківським інститутом та управляє всією грошово-кредитною системою, а нижнім рівнем є всі комерційні банки, що обслуговують підприємства, організації та населення.

Важливим критерієм структури банківської системи є організаційно-правова форма господарювання банківських установ. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу», з 4 жовтня 2006 року банки можна створювати лише у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку. Відповідно банки, що мають форму закритого акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю повинні протягом трьох років привести свою форму у відповідність з вимогами цього Закону [1]. Відповідно до нього в Україні можуть існувати тільки акціонерні товариства відкритого типу та кооперативні банки (рис. 1).

Такі вимоги зі сторони держави є вигідними для сучасної банківської системи України, адже акціонерні товариства відкритого типу мають певні переваги перед іншими видами товариств, а саме:

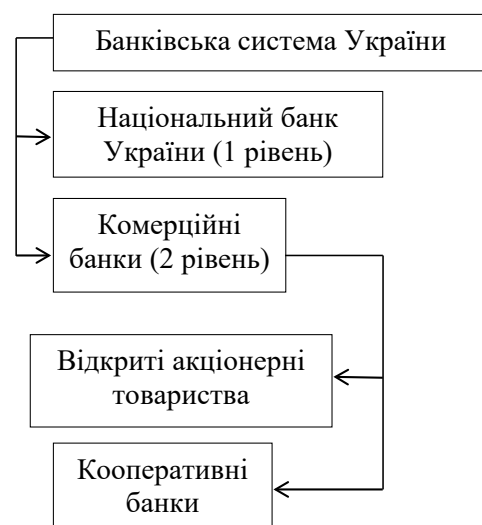

Рис. 1. Структура банківської системи України в залежності від організаційно-правової форми господарювання банківських установ

Джерело: сформовано автором на основі [2]

– акції відкритих акціонерних товариств можуть вільно обертатися на фондовому ринку, відповідно акціонером вважається кожний, хто придбав хоча б одну акцію;

– акції можуть передаватися у власність від одного акціонера до іншого без згоди інших акціонерів, при цьому некомпетентність, смерть чи банкрутство окремих акціонерів не має впливу на функціонування акціонерного товариства;

– обмежена відповідальність акціонерів сприяє активізації залучення капіталу із зовнішніх джерел.

Однак у цієї форми існують й певні недоліки, такі як неможливість більшості акціонерів впливати на управління банком та збільшення контролю крупних акціонерів над іншими великими і середніми через механізм купівлі контрольного пакету акцій. Проте, не дивлячись на недоліки, форма акціонерних товариств є найбільш ефективною при організації любого підприємства, зокрема банку, тому більшість банківських установ в Україні мають саме таку організаційно-правову форму.

Варто зазначити, що за увесь час організаційна структура банківської системи не змінювалась та завжди була дворівневою, однак змінюється інституційна структура банківської системи, а саме групування банків відповідно до різних ознак.

Відповідно до даних Національного банку України в країні функціонує 69 банків, 31 з яких з іноземним капіталом (у тому числі 22 зі 100 % іноземним капіталом) та 5 державних банків. Під впливом девальвації гривні та спаду в економіці, а також політичної нестабільності в країні значна кількість банків зіткнулася з проблемами, у багатьох з них згідно рішення НБУ була розпочата процедура ліквідації. Тож у зв'язку

із очищенням банківської системи, відбулося значне скорочення кількості банків (рис. 2).

З рисунку 2 видно, що протягом досліджуваного періоду відбулося значне зменшення загальної кількості комерційних банків в Україні. При чому варто зауважити, що не дивлячись на зменшення кількості банків з іноземним капіталом, відбувається збільшення кількості банків з 100% іноземним капіталом. Це свідчить про збільшення репутації українських комерційних банків на світовому ринку капіталів. В цілому банківська система України характеризується високим рівнем конкуренції і має потенціал розвитку .

Далі варто розглянути безпосередньо структуру банківської системи. Відповідно до критеріїв затверджених Національним банком України у 2016 році банківські установи поділяються на 4 групи:

- 1) банки з державною часткою;
- 2) банки іноземних банківських груп;
- 3) група I;
- 4) група II.

При даному поділі береться до уваги не лише розмір активів банку, а певні структурні характеристики, наприклад форма власності (державна, приватна, змішана) та належність капіталу (іноземна, національна, змішана). Відповідно варто проаналізувати структуру власності активів українських банків, що вказує на розподіл статутних капіталів банків між державою, іноземними та національними інвесторами (рис. 3).

Відповідно до рисунку 3 спостерігається тенденція до зменшення банків іноземних банківських груп та банків з приватним капіталом. Значних змін структура власності активів банківської системи України протягом 2017–2021 рр. не зазнала. Основна частка активів належить

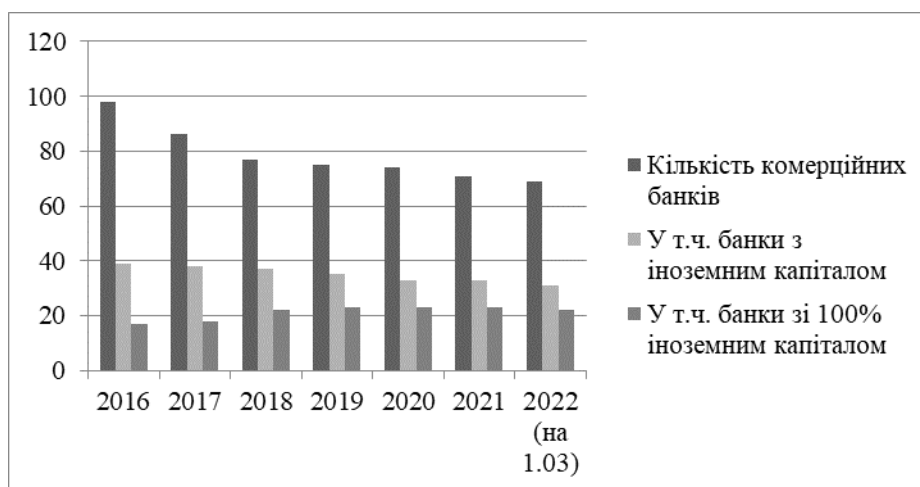

Рис. 2. Динаміка кількості банків протягом 2016–2022 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

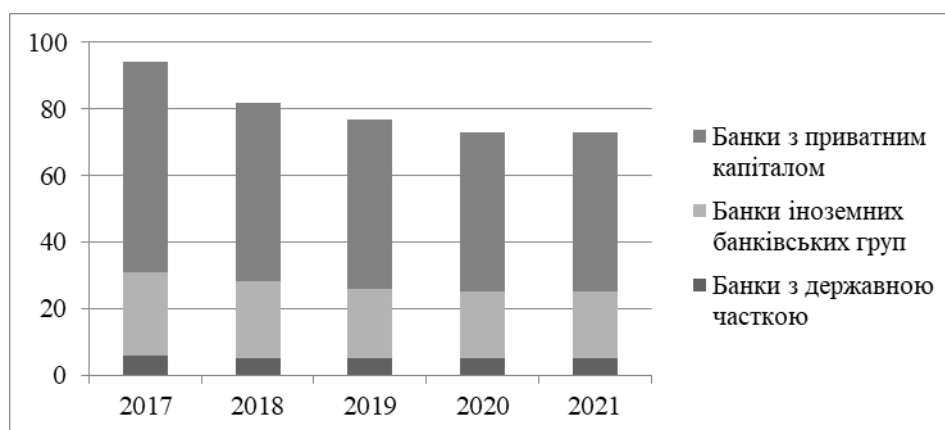

Рис. 3. Структура власності активів банківської системи України протягом 2017–2021 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

банкам із приватним національним капіталом. Також варто зауважити, що практично сталою залишається кількість банків із державною часткою, до яких належать АТ "ОЩАДБАНК", АБ "УКРГАЗБАНК", АТ "Укрексімбанк", АТ КБ "ПРИВАТБАНК", ПАТ "РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР". Таким чином, частка банків з приватним капіталом у 2021 році становить 65,75 %, що на 1,27 % менше, ніж у 2017 році; частка банків іноземних банківських груп у 2021 році становить 27,40 %, що на 0,80% більше, ніж у 2017 році. Можна стверджувати, що, в цілому, структура власності активів банківської системи України протягом досліджуваного періоду залишалася практично незмінною.

Окремо варто зазначити, що протягом останніх десяти років відбулося значне збільшення банків з іноземним капіталом, так протягом 2014–2016 рр. їх приріст становив 12 %, а у 2017 році частка іноземних грошових внесків у статутні капітали банків стала переважаючою та становила 48,9%. Дане явище є ризиковим для банківської системи України, оскільки несе за собою ряд загроз. Однією з найсильніших серед них є залежний розвиток, спричинений втраченою українськими інвесторами контролю над банківською системою, що здійснює вплив на фінансові потоки у державі внаслідок зміщення фокусу з стратегічно важливих вітчизняних підприємств та товаровиробників на більш економічно вигідних іноземних інвесторів. Наслідком цього у майбутньому може бути часткова втрата економічної та фінансової незалежності країни.

Тож необхідно скористатися один з двох основних шляхів збереження впливу вітчизняних інвесторів на фінансову політику банківської системи. Перший спосіб досягається шляхом введення законодавчих обмежень на збіль-

шення участі іноземних банків у вітчизняній банківській системі. Другий спосіб передбачає створення нової організаційної структури, що дозволяє співіснувати як банкам з вітчизняним капіталом, так і банкам з іноземним капіталом.

Однак зміни у структурі досить важко впровадити, тому що сучасна банківська система України має ряд невирішених питань. Завдяки кризам на фінансовому та фондовому ринках комерційні банки працюють в умовах значного зменшення обсягів фондування, що зумовлено різким відтоком грошових коштів клієнтів, обмеженням доступу до міжнародних ринків капіталу, зниженням курсу акцій, зменшенням обсягів фінансової підтримки, яку українські дочірні компанії отримували від іноземних материнських банків. Внаслідок низького рівня ресурсної бази та переваг коротких пасивів банківська система стала вразливою до ризиків втрати ліквідності, підвищення кредитного та ринкового ризиків. Також негативним явищем для банківського сектору є низькі доходи населення, адже внаслідок незадовільного фінансового стану позичальників необхідно створювати значні резерви, що в умовах відсутності відносно стабільних джерел надходження ресурсів ускладнює формування ресурсної бази комерційних банків [4].

Окрему увагу варто звернути на системно важливі банки України, що являють собою установи, банкрутство або неналежне функціонування яких може створити системні ризики для фінансової системи. До переліку таких банків станом у 2022 році було визначено 14 банків, тож розглянемо частку чистих активів системно важливих банків (рис. 4).

Як видно, «ПриватБанк», «Ощадбанк» та «Укрексімбанк» володіють найбільшою часткою ресурсів банківської системи України, що

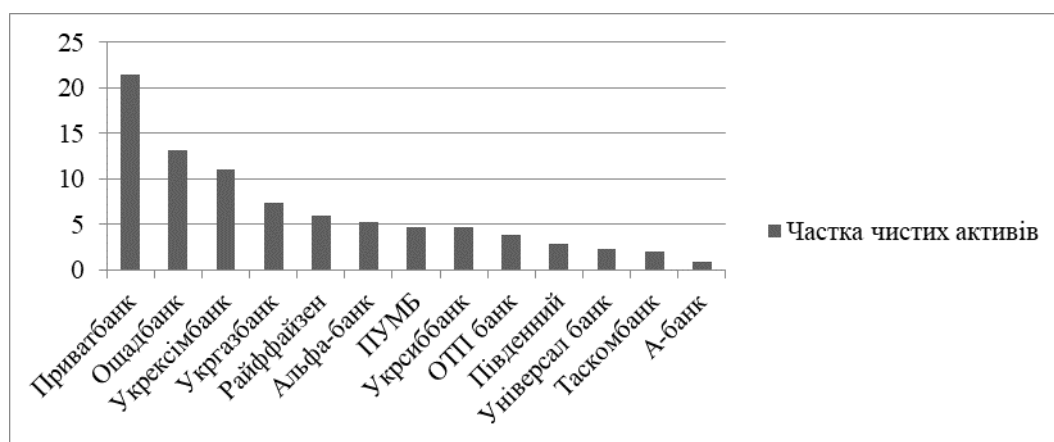

Рис. 4. Частка чистих активів системно важливих банків у 2022 році, %
Джерело: сформовано автором на основі [3]

Таблиця 1
Регіональна структура банків України
у 2016–2021 рр.

Область	Кількість діючих структурних підрозділів банків
Вінницька	220
Волинська	126
Дніпропетровська	591
Донецька	289
Житомирська	164
Закарпатська	157
Запорізька	305
Івано-Франківська	176
м. Київ	984
Київська	272
Кіровоградська	152
Луганська	93
Львівська	447
Миколаївська	178
Одеська	499
Полтавська	308
Рівненська	135
Сумська	172
Тернопільська	117
Харківська	525
Херсонська	167
Хмельницька	163
Черкаська	179
Чернігівська	162
Чернівецька	99
АРК	0

Джерело: сформовано автором на основі [3]

пояснюється тим, що банки активно здійснюють свою кредитну та інвестиційну діяльність, а також користуються більшою довірою населення до них. Варто також зазначити, що кількість системно важливих банків постійно змінювалася, так у 2015 році їх кількість становила 8, у 2016 році – 3 банки, у 2019 році – 14 банків, у 2020 році – 14 банків, у 2021 році – 13 банків, у 2022 році – 14 банків. Загалом бачимо, що перелік цих банків займає значну частку чистих активів усієї банківської системи України, що спонукає державу більш пильно наглядати за їх діяльністю, адже системно важливі банки, використовуючи свою вагу та значимість для ринку, можуть приймати рішення, які є вигідними для них, але не є оптимальними з точки зору стійкості та ефективності фінансової системи загалом.

Таким чином, буфер системної важливості у Приватбанка становить 2 %, у Ощадбанка, Укргазбанка та Укресімбанка становить 1,5 % та у всіх інших банків з переліку системно важливих – 1 %. Це означає, що банки повинні формувати буфер системної важливості понад нормативне значення достатності основного капіталу задля підвищення спроможності банку покривати неочікувані збитки, що знижує ризик дефолту та масштаб його наслідків. Ще однією функцією буфера є нівелювання окремих конкурентних переваг системних установ, що робить ринкові умови роботи малих і середніх банків справедливішими.

Останнім структурним критерієм, що повинен бути розглянутий, це регіональна структура банківської системи. Протягом останніх років питання щодо формування регіональних банківських систем та раціональності розміщення банків за територією України є досить дискусійним (табл. 1).

З таблиці 1 видно, що велика кількість діючих структурних підрозділів банків знаходиться в найбільш економічно та промислово розвинених центрах країни – це такі міста, як Дніпро, Київ, Львів, Одеса, Харків. Можна сказати, що сьогодні в Україні існують значні диспропорції у розвитку регіональної банківської системи, що приводить до нерівномірного економічного та соціального розвитку регіонів країни. Політика деяких вітчизняних загальноукраїнських банків та різна привабливість регіонів з позиції банківського бізнесу викликає відтік вільних грошових коштів з економічно менш розвинених регіонів. Звісно, що чим краще розвинута банківська система в регіоні, тим інтенсивніше там розвивається підприємництво, що веде до стимулювання економічних процесів та до поліпшення рівня життя населення. Тому Національний банк України повинен стимулювати розвиток регіональних банків, які в подальшому можуть стати основою розвитку економіки регіонів.

Висновки. Внаслідок дослідження структури банківської системи України було виявлено певні її особливості, а саме:

– нерівномірне розміщення банків за її територією, що призводить до жорсткої конкуренції банків у великих промислових центрах та монополізму двох-трьох банків у менш розвинених регіонах;

– функціонування банківських установ у формі відкритих акціонерних товариств та кооперативних банків, що сприяє прозорості банківської діяльності, розвитку українського фондового ринку, залученню та концентрації банківського капіталу;

– відсутній поділ банків за масштабами діяльності, його замінено на поділ за належністю капіталу.

Отже, сучасна структура вітчизняної банківської системи має багато недоліків, що гальмують розвиток банківської системи. Тому на сучасному етапі реформування банківської системи України удосконалення структури банківської системи країни має розглядатися як одне з пріоритетних завдань розвитку як банківської системи, так і національної економіки загалом та має відповідати цілям розвитку економічної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу» від 14.09.2006. *Урядовий кур'єр* (№ 185, 2006, 4 жовтня).
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2156-Ш від 21.12.2000. *Урядовий кур'єр* (№ 8, 2001, 17 січня).
3. Гура О.Л., Крижановський О.О. Проблеми та перспективи функціонування банківської системи України. *Ефективна економіка*. 2020. Випуск 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.52>
4. Кількість структурних підрозділів банків. Сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
5. Кредитні рейтинги позичальників. Національне рейтингове агентство РЮРИК. URL: <http://rurik.com.ua>
6. Ксьондз С.М., Степанішена А.П. Сучасний стан банківської системи України. *Електронний журнал з економічних наук «Економіка і суспільство»*. 2016. Випуск 7. С. 761–766. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/128.pdf
7. Онищенко Ю.І., Кахович Ю.В. Особливості сучасної структури банківської системи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 24. С. 99–103. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/2/24.pdf

REFERENCES:

1. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Form of Establishment of Banks and the Amount of Authorized Capital" of September 14, 2006. *Government Courier* (№ 185, 2006, October 4).
2. Law of Ukraine "On Banks and Banking" № 2156-Ш of 21.12.2000. *Government Courier* (№ 8, 2001, January 17).
3. Gura O.L., Kryzhanovsky O.O. (2020) Problems and prospects of functioning of the banking system of Ukraine. *Effective Economics*, vol. 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.52>
4. Number of structural subdivisions of banks. Website of the National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/>
5. Credit ratings of borrowers. RURIC National Rating Agency. Available at: <http://rurik.com.ua>
6. Ksyondz S.M., Stepanishena A.P. (2016) The current state of the banking system of Ukraine. *Economics and Society*, vol. 7, pp. 761–766. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/128.pdf
7. Onishchenko Y.I., Kakhovich Y.V. (2017) Features of the modern structure of the banking system of Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 24, pp. 99–103. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/2/24.pdf